

Attractieve aandachtsoorten in de Amsterdamse regio^{1 2}

Ton Denters (Veemkade 1106, 1019 BZ Amsterdam)

Amsterdam intensief geïnventariseerd

De afgelopen jaren is er in en rond Amsterdam intensief naar AA-soorten gezocht. Zowel beginnende als ervaren floristen, ruim honderd in getal, namen enthousiast aan de inventarisaties deel. In ongeveer driekwart deel van het district – in circa 600 van de 815 kilometerhokken – werden AA-soorten genoteerd. In een aantal gevallen werden alleen de echte ‘eye-catchers’ aangestreept, maar voor het merendeel zijn er complete AA-lijsten gemaakt. Sommige floristen doorkruisten systematisch hele gebieden op zoek hun favoriete AA-soort(en). Met name Speenkruid (*Ranunculus ficaria*) kreeg veel extra belangstelling.

Uiteindelijk is ruim de helft van het district min of meer volledig in beeld gebracht, met name het stedelijk gebied van Amsterdam en haar stadsrand, de kleinere stedelijke kernen en de westelijke Gooiflank. Grootschalige landbouwgebieden, zoals de Haarlemmermeer en poldergebieden van het Groene Hart kregen veel minder aandacht. Niet helemaal onbegrijpelijk want de hokken die wel onderzocht werden leverden weinig AA-soorten op. Zelden werden er meer dan zes soorten gevonden, hetgeen een laag aantal is vergeleken met het overig landelijk gebied (doorgaans 7–13 soorten), het randstedelijk gebied (geregeld meer dan 14 soorten) en zelfs het binnenstedelijk gebied (doorgaans 7–13 soorten).

Naast deze ongelijke belangstelling voor de diverse deelgebieden, was er ook verschil in aandacht voor de AA-soorten zelf. Sommige soorten konden rekenen op bijzondere interesse, anderen bleken aanzienlijk minder populair te zijn. Speciale aandacht was er vooral voor soorten met een opvallend uiterlijk en/of een interessante ecologie, maar bovenal ging de aandacht uit naar soorten in het urbane gebied. Tabel 1 weerspiegelt mooi naar welke soorten vooral is gekeken en naar welke minder. In de tabel is te zien in welke mate de FLORON-waarnemers bepaalde AA-soorten hebben gevonden en in welke mate de vondsten door anderen (met name de provincie) zijn aangeleverd. Al met al is er een lijst ontstaan met wat je typische FLORON-soorten zou kunnen noemen en soorten die dat niet zijn. Uit de tabel komt een duidelijk beeld naar voren: de provincie is sterk in het landelijk gebied, FLORON vooral in het stedelijke. De inventarisaties vullen elkaar hierin goed aan.

Een impressie van het stedelijk gebied

In het stedelijk gebied is de waarde van de FLORON-inventarisaties erg groot. Illustratief hierbij zijn diverse muurplanten als Tongvaren (*Asplenium scolopendrium*), Muurvaren (*Asplenium ruta-muraria*) en Muurleeuwenbek (*Cymbalaria muralis*), alsook anderszins aan bebouwing gebonden soorten, waarbij vooral Stinkende bal-lote (*Ballota nigra* subsp. *foetida*), Stinkende gouwe (*Chelidonium majus*) en IJzerhard (*Verbena officinalis*) het noemen waard zijn. Ook de stad in aanbouw met zijn opspuitterreinen stond bij nogal wat floristen in de belangstelling. Dit leverde relatief

veel waarnemingen op van onder meer Hazenpootje (*Trifolium arvense*), Slangekruid (*Echium vulgare*), Rode ogentroost (*Odontites vernus* subsp. *serotinus*) en Rietorchis (*Dactylorhiza majalis* subsp. *praetermissa*). Tenslotte kwamen ook de parklandschappen, waaronder recreatiegebieden, parken, villawijken en tuinsteden uitgebreid aan bod en daarmee werden ook Brede wespeorchis (*Epipactis helleborine*), Look-zonder-look (*Alliaria petiolata*), Groot heksenkruid (*Circaea lutetiana*) en Geel nagelkruid (*Geum urbanum*) goed in beeld gebracht.

Tabel 1. Typische FLORON-soorten.

		I.	II.
Typische FLORON-soort	Tongvaren	33	88%
	Muurvaren	66	81%
	Stinkende ballote	26	80%
	Stinkende gouwe	244	77%
	Look-zonder-look	393	77%
	Brede wespeorchis	80	76%
	Speenkruid	431	73%
	Rode ogentroost	62	72%
	Geel nagelkruid	183	68%
	Gele lis	610	62%
	Slangekruid	97	58%
	Rietorchis	203	57%
	Pinksterbloem	693	56%
▲	▲		
▼	▼		
	Veenpluis	97	40%
	Rood guichelheil	38	39%
	Gewone brunel	364	37%
	Grote boterbloem	29	28%
	Penningkruid	318	27%
	Egelboterbloem	312	26%
	Waterviolier	53	26%
	Waternavel	370	25%
	Moerasviooltje	129	24%
	Krabbescheer	98	20%
	Wilde bertram	108	14%
Typische PNI-soort	Wateraardbei	53	11%

I. Aantal kilometerhokken waarin de AA-soort is aangetroffen (FLORBASE). Het district Groot-Amsterdam omvat circa 815 kilometerhokken.

II. De mate waarin de desbetreffende soort door FLORON-waarnemers is opgemerkt, waarbij I. op 100% is gesteld.

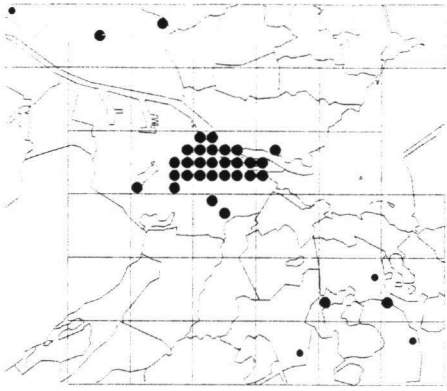
PNI Provinciale natuurinventarisatie.

Een impressie van het landelijk gebied

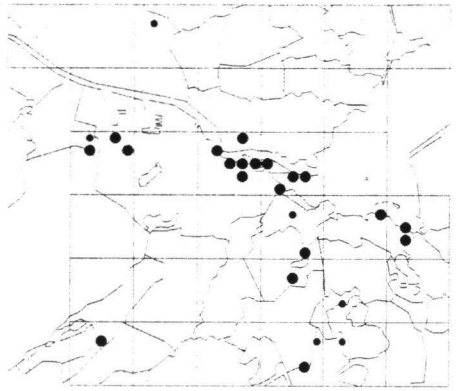
In het landelijk gebied is de meerwaarde van FLORON geringer, althans voor Noord-Holland, waar de provincie actief geïnventariseerd heeft. Toch is ook hier in veel gevallen nog sprake van een aanzienlijke aanvulling door floristen. Zo zijn er veel waarnemingen gedaan van Pinksterbloem (*Cardamine pratensis*) – in absolute zin de hoogst scorende AA-soort –, Speenkruid (*Ranunculus ficaria*), Gele lis (*Iris pseudo-acorus*), Grote kattenstaart (*Lythrum salicaria*), Echte koekoeksbloem (*Lychnis flos-cuculi*), Moerasandijvie (*Tephrosieris palustris*) en Zwanebloem (*Butomus umbellatus*). Relatief ondergewaardeerd zijn een aantal waterplanten – behoudens Witte waterlelie (*Nymphaea alba*), Gele plomp (*Nuphar lutea*) en Watergentiaan (*Nymphoides peltata*) – en slootkantplanten. Vooral aan Penningkruid (*Lysimachia nummularia*), Egelboterbloem (*Ranunculus flammula*), Waternavel (*Hydrocotyle vulgaris*) en Wilde bertram (*Achillea ptarmica*) is nogal eens voorbij gelopen. Daarbij speelt een rol dat veel floristen het landelijk gebied voornamelijk vanaf de weg inventariseren en lang niet altijd het boerenland ingaan. Ook grootschalig akkerland is weinig populair, waardoor bijvoorbeeld een soort als Rood guichelheil (*Anagallis arvensis* subsp. *arvensis*), die juist in de Haarlemmermeer relatief veel voorkomt nogal onderbelicht is gebleven. Tenslotte scoren ook vrij laag de soorten die vooral in natuurterreinen voorkomen, zoals Moerasviooltje (*Viola palustris*), Wateraardbei (*Potentilla palustris*), Krabbescheer (*Stratiotes aloides*) en Grote boterbloem (*Ranunculus lingua*). Dit komt doordat deze terreinen in de regio Amsterdam nauwelijks door de floristen bezocht zijn, in overeenstemming met de lage prioriteit die hieraan vanuit het district is gegeven. Reden hiervoor is dat deze terreinen daar al relatief goed zijn geïnventariseerd door de natuurbeherende organisaties zelf.

Markante trends en soorten³

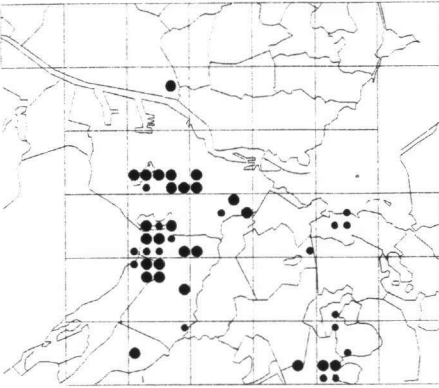
Dankzij het AA-project is van een aantal soorten – waarvan dat voorheen niet het geval was – een behoorlijk compleet verspreidingsbeeld ontstaan. Daaruit zijn enkele opvallende trends te destilleren. Het materiaal bevestigt in ieder geval dat het stedelijk gebied nog steeds een bolwerk vormt voor bedreigde muurplanten. En hoewel het voorkomen vaak fragmentarisch is, is het verspreidingspatroon nog verrassend aaneengesloten, zoals bij Tongvaren (Fig. 1) is te zien. Wat verder opvalt is dat het stedelijk gebied nog steeds plaats biedt aan soorten van overhoeken en rommelterreinen. Stinkende ballote (Fig. 1) illustreert dat. Of soorten van dergelijke milieus in de toekomst stand zullen houden is echter de vraag. Door verdichting van de stad ('compacte stad') verdwijnen momenteel veel voor deze soorten geschikte terreinen en derhalve groei-plaatsen. Naar verwachting zal bij deze verdichting het traditionele stedelijke groen worden ontzien, waardoor de opmars van bossoorten in de regio onverminderd kan doorzetten. Bos is in het Amsterdamse district een betrekkelijk nieuw fenomeen (het Amsterdamse Bos is met zijn 60 jaar relatief jong te noemen). In het kielzog van nieuwe grote groengebieden (Amstelland, Spaarnwoude, Gemeenschapspolder) zullen bossoorten, definitief hun intrede doen. Groot Heksenkruid (Fig. 1) heeft zich inmiddels al in de regio gesetteld. Ook in de parkachtige randstedelijke zone zijn steeds vaker bossoorten aan te treffen. Brede wespeorchis (Fig. 1) voelt zich daar uitstekend

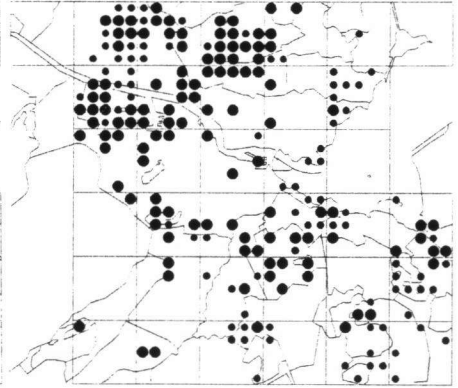
Tongvaren (*Asplenium scolopendrium*)

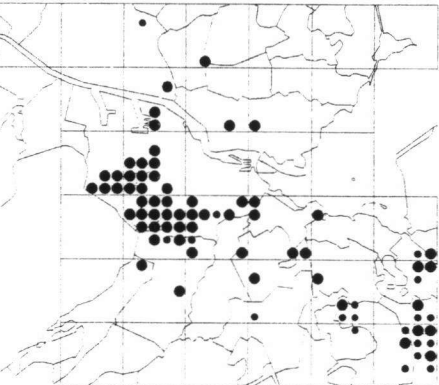
Stinkende ballote (*Ballota nigra* subsp. *foetida*)

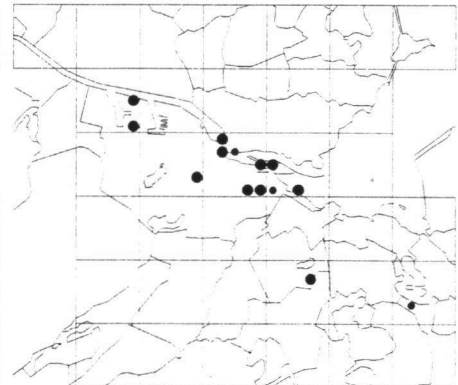
Groot heksenkruid (*Circaea lutetiana*)

Rietorchis (*Dactylorhiza majalis* subsp. *praetermissa*)

Brede wespeorchis (*Epipactis helleborine*)

IJzerhard (*Verbena officinalis*)

Fig. 1. Verspreiding van enkele soorten in FLORON-district Groot-Amsterdam volgens FLORON-waarnemingen (●) en overige waarnemingen in FLORBASE (◐).^{4 5}

thuis en is recentelijk op veel nieuwe plaatsen opgespoord. Deze urbane orchidee doet het opvallend goed in de westelijke tuinsteden van Amsterdam en in de villa-wijken op de westelijke Gooiflank.

Minder urbaan, maar zeker toch suburbaan is Rietorchis (Fig. 1). Hoewel deze orchidee vooral als liefhebber van moerassige graslanden te boek staat, is hij in de Amsterdamse regio zeker zo karakteristiek voor opgespoten land en drassige bermen. Alleen al in Westpoort – het westelijke havengebied van Amsterdam – groeide tot voor kort nog een half miljoen exemplaren. Doorgaans zijn in de directe nabijheid van Rietorchis nog veel meer kritische soorten te vinden, waaronder opmerkelijk veel Rode-Lijstsoorten.⁶ Helaas zijn veel groeiplaatsen in het turbulente stedelijke gebied slechts van tijdelijke aard.

Tenslotte zitten er onder de AA-soorten nog stedelingen die aan de stad gebonden zijn vanwege het specifieke stadsklimaat. Een mooi voorbeeld daarvan is IJzerhard (Fig. 1). Normaal gesproken is deze plant in het westelijke en noordelijke deel van ons land weinig bestendig, omdat hier niet voldaan kan worden aan zijn warmtebehoefte. Door de gedetailleerde informatie die in het kader van het AA-project is verzameld weten wij nu dat IJzerhard zich op vrij veel plekken, met name in het oude stedelijk gebied, goed handhaaft. IJzerhard is hier zodoende te typeren als een stadsafhankelijke soort en vormt zodoende één van de pijlers onder het 'urbane district'.⁷ Het AA-project heeft in die zin bijgedragen aan de onderbouwing van dit nieuwe plantendistrict, welke in de laatste editie van de Heukels' Flora is opgenomen.

1. Een uitvoerige evaluatie van het AA-project in Amsterdam, compleet met bijbehorende verspreidingskaarten, is te vinden in de districtsnieuwsbrief "Het AA-project in de schijnwerpers"; no. 16, januari 1995.
2. Voor de evaluatie van het AA-project 'Groot-Amsterdam' is gebruik gemaakt van FLORBASE.
3. Zie ook: T. Denters, R. Ruesink & B. Vreeken, 1994, Van Muurbloem tot Straatmadelief, KNNV, Utrecht. Hier worden genoemde soorten en hun verspreiding in en rond Amsterdam uitvoeriger besproken.
4. Op de kaartjes zijn alle vondsten uit het FLORBASE-bestand opgenomen. ● geeft aan waar de soort (ook) door FLORON is aangetroffen. • geeft aan waar de soort ook gevonden is, maar niet door FLORON.
5. De verspreidingskaartjes zijn geprint met Digitalis. Met dank aan Bart Vreeken voor het beschikbaar stellen van het programma en het aanleveren van de kaartjes.
6. T. Denters, 1995. De stedelijke flora van Amsterdam onder de loep. *Gorteria* 21: 178–181.
7. T. Denters, 1994. Het urbaan district. *Natura* 91: 65–66.